

פרשת אחרי מות - קדושים

הרב עזרא ביק

חוקת הקודש

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת מַחְקוֹת
הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לְפָנֶיכֶם וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם אֲנִי
ה' אֱ-לֹהֵיכֶם: (כ"ד-ל')

זה נראה כדברי סיכום לקטע שהתחיל בתחילת הפרק,
רושם המתחזק על ידי העובדה שפרשת אחרי מות מגיעה
לסיימה בנקודה זו (על אף שברוב השנים קריאת התורה
ממשיכה עם פרשת קדושים).

למעשה, אם נמשיך לקרוא בפרשת קדושים, נגלה כי
ה"חוקה" לא הסתיימה.

פרשת קדושים מתחילה עם ציווי למשה לדבר ועם הקדמה
קצרה – "קְדוּשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם" (י"ט, ב').
לאחר מכן מופיעה רשימה של מצוות עשה מסוגים רבים
ושונים, והרבה מן הפרשנות המסורתית על פרשת קדושים
מוקדשת לניסיון לזהות אילו מבין המצוות נכללות
בקטגוריה הכללית של "קדושים תהיו". רבים מן הפסוקים
הבאים מסתיימים בביטוי "אני ה'", או "אני ה' א-להיכם",
ביטוי שהופיע גם בהקדמה ל"חוקה" של אחרי מות ובסיום-
לכאורה שלה. אולם מה שמרשים עוד יותר הוא האזכור
הנשנה של ההקדמה עצמה בשלבים שונים של הרשימה
בפרשת קדושים.

"וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל חֻקְתֵּי וְאֶת כָּל מִשְׁפָּטֵי וְעֲשִׂיתֶם
אֹתָם אֲנִי ה'" (י"ט, ל"ז)

"וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקְתֵּי וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי ה'
מְקַדְשְׁכֶם" (כ', ח')

לאחר מכן מופיעה רשימה של איסורי עריות, המקבילה לזו
שבפרשת אחרי מות, ואז:

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל חֻקְתֵּי וְאֶת כָּל מִשְׁפָּטֵי וְעֲשִׂיתֶם
אֹתָם וְלֹא תִקִּיאוּ אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא
אֶתְכֶם שָׁמָּה לְשִׁבְתָּ בָּהּ:

וְלֹא תִלְכוּ בְּחֻקֵּי הַגּוֹי אֲשֶׁר אֲנִי מְשַׁלַּח מִפְּנֵיכֶם כִּי
אֶת כָּל אֱלֹהֵי עֲשׂוּ וְאֶקַּץ בָּם:

וְאָמַר לְכֶם אֲתֶם תִּירְשׁוּ אֶת אֲדָמְתְּם וְאֲנִי אֲתִנְנֶה
לְכֶם לְרִשְׁתָּ אֹתָהּ אֶרֶץ זָבֹת חֶלֶב וְדָבַשׁ אֲנִי ה' אֱ-
לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים:

וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה לְטְמֵאָה וּבֵין הָעוֹף
הַטְּמֵא לְטוֹר וְלֹא תִשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בַּבְּהֵמָה
וּבְעוֹף וּבְכָל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי
לְכֶם לְטְמֵא:

וְהִייתֶם לִי קְדוּשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי ה' וְאִבְדַּלְתֶּם
מִן הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי: (כ', כ"ב-כ"ו)

לפרק י"ח בספר ויקרא, באמצע פרשת אחרי מות,
יש פתיחה דרמטית המבדילה אותו מן הקטע הקודם בצורה
ברורה הרבה יותר מאשר הפתיחה הרגילה "וידבר ה' אל
משה לאמר".

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲנִי ה' אֱ-
לֹהֵיכֶם: (י"ח, א'-ב')

הקטע הבא מפרט את חוקי העריות ויחסים אסורים
אחרים. אולם, לפני שמגיעים לפרטים עצמם, התורה
פותחת בהקדמה לחוקים אלו.

כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבַתְּם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ
וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא
תַעֲשׂוּ וּבְחֻקְתֵיהֶם לֹא תִלְכוּ:

אֶת מִשְׁפָּטֵי תַעֲשׂוּ וְאֶת חֻקְתֵי תִשְׁמְרוּ לְלֶכֶת בָּהֶם
אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם:

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקְתֵי וְאֶת מִשְׁפָּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם
הָאֲדָמָה וְחֵי בָהֶם אֲנִי ה': (ג'-ה')

המשמעות של הניגוד בין לא ללכת בחוקות מצרים וכוונן
לבין ללכת בחוקות ה' היא שהקטע הבא מגדיר קבוצה
מסוימת של חוקים שבמובן מסוים הם חוקי יסוד – הם
מגדירים את ההבדל החברתי והמשפטי בין החברה
היהודית, המבוססת על חוקי ה', לבין שתי החברות
האיליות המהוות מסגרת – עבר ועתיד – לניסיונו של עם
ישראל במדבר.

התורה ממשיכה ומפרטת רשימה ארוכה של איסורי עריות
(ו'-כ"ג). בסוף הרשימה ישנו סיכום המתאר את התוצאה
של הפרת "חוקה" זו של עם ישראל.

אֵל תִּטְמְאוּ בְּכָל אֱלֹהֵי כִּי בְּכָל אֱלֹהֵי נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר אֲנִי מְשַׁלַּח מִפְּנֵיכֶם:

וְתִטְמְאוּ הָאָרֶץ וְאֶפְקֹד עֲוֹנָה עָלֶיהָ וְתִקֵּא הָאָרֶץ אֶת
יִשְׁבֵּיהָ:

וּשְׁמַרְתֶּם אֹתָם אֶת חֻקְתֵי וְאֶת מִשְׁפָּטֵי וְלֹא תַעֲשׂוּ
מִכָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה הָאֲזָרוּחַ וְהַגֵּר וְהַגֵּר בְּתוֹכְכֶם:

כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵל עֲשׂוּ אֲנִשֵׁי הָאָרֶץ אֲשֶׁר
לְפָנֶיכֶם וְתִטְמְאוּ הָאָרֶץ:

וְלֹא תִקִּיאוּ הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטִמְאָכֶם אֹתָהּ כְּאֲשֶׁר
קָאָה אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לְפָנֶיכֶם:

כִּי כָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִכָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה וְנִכְרְתוּ
הַנְּפֹשׁוֹת הַעֲשֵׂת מִקְרֵב עַמָּם:

טומאה היא נושא קשה בספר ויקרא. היא מתחלקת לשני סוגים. יש את מה שניתן לכנות טומאה הלכתית, שהיא מצב הלכתי מסוים הדורש טקס היטהרות (טבילה במקווה או יותר, כפי שראינו בשבוע שעבר). המשנה עוסקת בקטגוריה זו של טומאה בסדר טהרות. אך התורה מכניסה בנוסף תחת הכותרת "טומאה" טווח רחב של מעשים והתנהגויות, שהכללים ההלכתיים של טומאה מהקטגוריה הראשונה אינם חלים עליהם. קטגוריה שניה זו כוללת מאכלות אסורות (למעשה, חיות שנאסרו באכילה מכונות באופן קבוע "בהמות טמאות" בתורה), וכן, בפרשת אחרי מות, עבירות מיניות מסוימות (ניאוף [י"ח, כ'], והשוכב עם בהמה [י"ח, כ"ג] כמו גם הרשימה בכללותה [י"ח, כ"ד-כ"ז; ל']). הקשר בין שני סוגי הטומאה הוא נושא לדיון נרחב במפרשים. בקטע שבו אנו עוסקים, הקשר ברור, לדעתי. ההכללה של כל העבירות הללו תחת הכותרת "טומאה" קשורה באופן ספציפי להגליה מן הארץ שהיא ההשלכה שלהן, לא כעונש אלא כתוצאה טבעית. הארץ עצמה תקיא אתכם. זוהי מקבילה ברורה להשלכה הבסיסית של הטומאה ההלכתית, שהיא הרחקה ממקומות קדושים. אנשים טמאים נשלחים מחוץ למקדש, כשרמות שונות של טומאה מתבטאות ברמות שונות של הרחקה. הפרשה שלנו אומרת כי טומאה מוסרית מובילה גם היא להרחקה ממקומות קדושים, אך כאן התוצאה אינה משפטית אלא טבעית, יותר נכון לומר רוחנית-טבעית. ארץ ישראל מוגדרת כאן שלא במפורש כמקום קדוש. ההקבלה הבסיסית בין שני סוגי הטומאה היא הסתירה בין הטומאה, בכל צורה שהיא, לבין מה שקדוש.

פרשת קדושים פותחת ומסיימת במושג הקדושה. קדושה וטהרה אינם מושגים זהים, אך כפי שראינו, הם מקושרים בכך שהשני הוא תנאי מקדים לראשון. רק טהורים מורשים לבוא במגע עם הקדושה. טומאה היא מה שצריך להימנע ממנו; קדושה היא מה שאליה יש לשאוף. מכאן אפשר להסיק: פרשת אחרי מות מפרטת את הפעולות שיש להימנע מהן על מנת להישאר בלתי-מזוהמים ומסוגלים לקשר עם הקב"ה, ועם ארצו. פרשת קדושים מפרטת את הפעולות שיש לדבוק בהן בכדי להגיע למצב של הידמות, באופן חיובי, לקב"ה, קדושים כשם שהוא קדוש, בכדי להיחשב באמת עם ה'.

פסוקי סיום מופיעים בפרשת קדושים לא רק פעם אחת, בסוף, אלא שלוש פעמים.

- 1- בסוף הרשימה של מצוות (שרובן) חברתיות, התורה מצווה: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל חֻקֵי יְהוָה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת" (י"ט, ל"ז)
- 2- לאחר מכן מופיעה פסקה נפרדת העוסקת באיסור העברה למולך, ולאחריה הסיכום: "וְהִתְקַדְּשֶׁתֶם וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (כ, ז')
- 3- לאחר מכן מופיעה רשימה של איסורי עריות, עם העונשים המתאימים, והסיכום:

ברור כי פסוקים אלו מקבילים לקטע הפתיחה של ה"חוקה" בפרשת אחרי מות, והם מסתיימים באותו נושא המסיים את הסיכום של אותו הקטע – הסכנה של הגליה מן הארץ בשל אי-ציות לחוקי ה'. יש תוספת בולטת אחת בפרשת קדושים שאינה מופיעה בפסוקים המקבילים בפרשת אחרי מות – באופן לא מפתיע, זהו רכיב הקדושה.

בהתחשב בכל המבנה הזה, אני חושב כי המשמעות של מקטע כפול זה הנה ברורה. המבנה הכולל הוא אוסף חוקים שהם הנורמה החברתית של עם ה', המתבססת על חוקים ומשפטים מאת ה', המנוגדים לנורמות החברתית של העמים הסובבים. הקטע כולו מחולק לשניים – החלק הראשון הוא שלילי, ומבוסס כמעט לגמרי על סטיות מיניות – מה שיש להימנע ממנו. הקטע השני, המכונה ומתאפיין על ידי המילה קדושה, מפרט את הצד החיובי של החברה היהודית. ה' הבדיל אותנו מן העמים להיות לו – להיות העם שלו, ומובן זה, המובן החיובי, הוא חיוני לקדושה.

זה מסביר מדוע הרוב המכריע של המצוות בפרשת קדושים הן חברתיות, או לפחות בעלות פן חברתי מודגש. הפרשנות המסורתית בחנה חוקים אלו אך ורק דרך המשקפת של קדושה, מה שהווה את הבסיס לדרשות רבניות רבות הטוענות כי ליבת המשמעות של הקדושה נמצאת בתחום החברתי. אך כאשר אנו מבינים כי המושג של קדושה הנתמך בפרשה זו הוא חלק מחוזה חברתי בין הקב"ה לעמו, ועולה רק אחרי המסגרת הרחבה יותר של הבחנה בין דרכיהן וחוקיהן המעוותות והמושחתות של אומות אחרות לבין החוקים והמצוות שיהוו את האופי החברתי והלאומי של עם ישראל, הדגש המיוחד על נורמות חברתיות נעשה הרבה יותר מובן. נכון כי יצירת חברה מוסרית היא מרכיב חיוני בקדושה, אך אין להבין מכך שאין מרכיבים אחרים של הקדושה שאינם נמצאים בפרשה זו, כיוון שהם שייכים לצד האישי הרוחני של הקדושה. פרשה זו עוסקת בקדושה חברתית, הקדושה שמייחדת את החברה בכללותה, מחברת אותה לארץ ישראל ושומרת עליה מן ה"הקאה" המתוארת בפסוקים. בהקשר זה, נוכל להסיק כי סימן ההיכר של הקהילה הקדושה הוא המחויבות שלה לצדק חברתי, אהבה, ומוסריות – וכן, לטהר מיני.

כפי שראינו, לחוקה חברתית זו מבנה כפול, המחולק בין שתי הפרשות. פרשת אחרי מות מכילה את מצוות לא-תעשה של איסורי עריות, ופרשת קדושים מכילה את מצוות העשה שאמורות לאפיין את החברה היהודית. התורה משתמשת בשתי מילים שונות כדי לאפיין חלקים אלו. בסיכום פרשת אחרי מות, התורה חוזרת ומתייחסת למושג הטומאה. בפרשת קדושים, הן בפתיחה והן בסיום, התורה מתייחסת לקדושה (כמו גם להבדלה).

במקרה הראשון, התורה מזהירה אותנו לא להיטמא "בכל אלו" (עריות), ומוסיפה שעבירות אלו מטמאות את הארץ, מה שמוביל להקאה מן הארץ, כפי שאכן קורה לעמי כנען.

מסוימים של ההתנהגות אינדיווידואלית, לא רק משום שפשע צריך לבוא על עונשו, אלא משום שחטאים מסוימים פוגמים בקדושה של החברה כולה. אני מבין כי רעיון זה עשוי להיות קשה לקבלה על ידי יהודים מודרניים, שחונכו על תיאוריות ליברליות של משפט וחברה. עם זאת, התורה אומרת לנו בביורר כי בהקשר של החברה השייכת לקב"ה, עם ה', שהובדל מן העמים להיות עם סגולה, החברה חייבת לשרש התנהגויות מסוימות המזהמות את החברה, ובכך מערערות את התכונה המגדירה אותה (ומאיימות על הלגיטימיות של ישיבתה בארץ הקודש).

שאלה אחרונה שאשאר ללא מענה, היא מהו מעמדו של איסור העברה למולך. בפרשת אחרי מות האיסור נכלל בתוך רשימת איסורי העריות; בפרשת קדושים הוא מובדל מרשימת הנורמות החברתיות ומרשימת איסורי העריות, אך נכלל בחלק שכותרתו "קדושה". התשובה לשאלה זו היא חלק מהתשובה לשאלה גדולה יותר – מהו בדיוק טבעו של פולחן זה, הנראה לכאורה כמו סתם דוגמה לעבודה זרה, אך נבחר על ידי התורה להימנות יחד עם איסורי העריות.

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשע"ב

בית המדרש הווירטואלי שלי ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל חֻקֹּתַי וְאֶת כָּל מִשְׁפָּטַי וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִקְיֵאוּ אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לְשִׁבְתָּ בָּהּ: וְלֹא תִלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר אֲנִי מְשַׁלַּח מִפְּנֵיכֶם כִּי אֵת כָּל אֱלֹהֵי עֲשׂוּ וְאֶקַּץ בָּם: וְאָמַר לְכֶם אֲתֶם תִּירְשׁוּ אֶת אֲדֹמְתָם וְאֲנִי אֶתְנַנֶּה לְכֶם לְרֵשֶׁת אֶתְּהָ אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים: ... וְהֵייתֶם לִי קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' וְאֲבַדְלֵ אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי: (כ', כ"ב-כ"ו).

הפסקה האחרונה חוזרת, מבלי להשתמש במילה טומאה, על הקשר בין מעשים אלו לבין הישיבה בארץ, וכן על הניגוד למעשיהן של אומות אחרות. בשל כך נראה לי כי פסוקים אלו מקבילים לפסוקי הפתיחה בפרשת אחרי מות, ובשל כך הקטע הכפול כולו מהווה את החוקה החברתית. פסוקי הסיום הקודמים (1,2 לעיל) מבוססים על מושג הקדושה, ולפיכך יש לראותם כמקבילים לפסוק הפתיחה של פרשת קדושים. במילים אחרות, המבנה מורכב משני חלקים, החלק באחרי מות המתרכז באיסורי עריות ובהשלכות של טומאה והגלות הנובעת ממנה, והחלק בקדושים, המתרכז במוסר חברתי, תחת הכותרת של קדושה והתוצאה של להיות קדושים. שני החלקים מאוחדים על ידי הביטוי "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת כָּל חֻקֹּתַי וְאֶת כָּל מִשְׁפָּטַי", והניגוד של חוקים אלו לחוקיהם של עמים אחרים.

עם זאת, הקטע בפרשת קדושים העוסק בעריות אינו מוכל באף אחד משני החלקים, אלא מסופח בסוף ונכלל רק במסגרת הכללית. יש לו אפילו הקדמה משל עצמו: "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקֹּתַי וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם:" (כ', ח'). פסוק זה מופיע לאחר פסוק הסיכום העוסק בקדושה (כ', ז', 2 לעיל), ואינו מצווה בפירוש על קדושה, אך מתייחס בעקיפין לקדושתו של ה' כבסיס לציוויים. הוא שייך ולא-שייך לחלק של הקדושה.

כמובן, נושא איסורי העריות היווה את כלו של החלק בפרשת אחרי מות, ולכן, לפי התיאוריה שהוצגה לעיל, לא אמור להיות כאן בכלל. החזרה על אותה רשימה פחות או יותר של איסורים בשתי הפרשיות מוסברת באופן הלכתי על ידי הצורך למנות את העונשים. המשפט העברי דורש ציווי מפורש ופירוט נפרד של העונש לכל עבירה. אך זה אינו מסביר את המיקום של פסקה זו המפרטת את העונשים דווקא כאן בפרשת קדושים.

אני חושב שהתשובה חייבת להיות שחוסר מוסריות מינית שייכת לחלק השלילי, החלק של הטומאה. היא מטמאת את האדם באופן כזה שהיא מבטלת את יכולתו להיות תושב הארץ הקדושה. התורה אינה אומרת שהוצאה להורג של נואפים תשרה קדושה על המוציא להורג (ולכן הציווי הזה אינו נכלל תחת הכותרת של "קדושים תהיו"), אך היא אומרת שהקדושה של הקהילה מצריכה את החברה ללחום בתופעות אלו. כדי לשמור על המבנה של היחידה החברתית, חייבים להתקיים שיטור וענישה של תחומים